

Εγκαταστάσεις υγείας στη Θεσσαλονίκη στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα – Μια σύντομη χαρτογραφική προσέγγιση

Π. Σαββαΐδης

*Εργαστήριο Γεωδαισίας και Γεωματικής, Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Περίληψη

Στην εργασία αυτή γίνεται μια προσπάθεια διερεύνησης στοιχείων της ιστορίας της Θεσσαλονίκης με τη βοήθεια χαρτών. Συγκεκριμένα, μελετάται η απεικόνιση των κυριότερων εγκαταστάσεων υγείας στην πόλη και την περιοχή της σε χάρτες διαφόρων χρονικών περιόδων από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ού. Με τον τρόπο αυτό συμπληρώνεται η έρευνα άλλων αρχείων, πηγών και πληροφοριών και δίνεται μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των συστατικών της ιστορίας της πόλης που είναι στενά συνδεδεμένα με την ανάπτυξή της, τη δομή της κοινωνίας και τις πολιτικο-πολιτισμικές μεταβολές της.

1. Εισαγωγή

Η ανθρώπινη δραστηριότητα, τα κτίρια, οι δρόμοι, τα μνημεία και οι κάθε είδους υποδομές μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου και την εξέλιξη των κοινωνιών. Η μορφή των οικισμών και των πόλεων αλλάζει μαζί με αυτή την εξέλιξη. Οι χάρτες αποτυπώνουν διαχρονικά την ιστορία, την ανάπτυξη και τη λειτουργία των πόλεων. Από την εποχή που η χαρτογραφική επιστήμη και οι μέθοδοι των μετρήσεων και των υπολογισμών επέτρεψαν τη σύνταξη χαρτών μεγάλων σχετικά κλιμάκων, η αποτύπωση του χώρου απέκτησε νέες διαστάσεις, η ακρίβεια των απεικονιζόμενων στοιχείων ήταν πολύ υψηλότερη και οι χάρτες έγιναν καθρέπτες διαδοχικών ειδώλων του παρελθόντος και της ιστορίας. Στην πραγματικότητα λοιπόν, οι χάρτες συνεχώς λειτουργούν ως παράθυρο προς το παρελθόν για μελετητές και ρομαντικούς, αλλά και ως αφετηρία σχεδιασμού για πολεοδόμους και ονειροπόλους (Σαββαΐδης 2008).

Η Θεσσαλονίκη σε όλη σχεδόν τη διάρκεια της ιστορίας της ήταν μια πολύ σημαντική πόλη. Οι χάρτες, ως μάρτυρες των διαχρονικών διαδρομών της, τονίζουν αυτή τη σπουδαιότητα και τοποθετούν τη Θεσσαλονίκη στο γεωγραφικό χώρο δείχνοντας τη μεγάλη σημαντικότητα της πόλης για πολλούς αιώνες. Αυτή η παρουσία της Θεσσαλονίκης στους χάρτες έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλαπλής έρευνας και έχουν δημοσιευθεί διάφορες επιστημονικές εργασίες που ασχολούνται με

το θέμα (Λιβιεράτος 1985 και 2005, Besevliev 1994, Μπαντέλας και Σαββαΐδης 2000, Σαββαΐδης 2008, κ.ά.). Ακόμη, συλλογές χαρτών της Θεσσαλονίκης και της περιοχής της βοηθούν την έρευνα τόσο σε ότι αφορά τη χαρτογραφική διάσταση όσο και την ιστορική. Οι συλλογές αυτές ανήκουν κατά κανόνα σε Θεσσαλονικείς συλλέκτες που τις παραχωρούν για μελέτη ή και για την οργάνωση σχετικών εκθέσεων (Δεμερτζής 2008, Παπαϊωάννου 2008, κ.ά.). Τέλος, διάφοροι ερευνητές μελετούν τους χάρτες της Θεσσαλονίκης στο πλαίσιο ερευνών για πολεοδομικά και ιστορικά θέματα (Καραδήμου - Γερόλυμπου 1994 και 2008, Δημητριάδης 1983, κ.ά.).

Επειδή οι χάρτες μεγάλης κλίμακας απεικονίζουν αρκετές λεπτομέρειες σε ό,τι αφορά τη χωρική οργάνωση μιας περιοχής, αλλά και μνημεία, κτίρια, τοπωνύμια κ.λπ., η μελέτη τους μπορεί να προσφέρει συμπληρωματικές πληροφορίες και δεδομένα για θέματα της πόλης, αλλά και να ανοίξει την οδό για έρευνες σε νέες κατευθύνσεις. Στη λογική αυτή, στην παρούσα εργασία απομονώνονται στους χάρτες οι απεικονίσεις των εγκαταστάσεων υγείας στη Θεσσαλονίκη κατά τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ού. Τα κτίρια των νοσοκομείων είναι στενά συνδεδεμένα με τις κοινωνικές δομές, τις κοινότητες και την ιστορία της πόλης (Σαββαΐδης 2009). Έτσι, η αναζήτηση των νοσοκομείων στους χάρτες έρχεται να υποβοηθήσει και να επιβεβαιώσει την έρευνα των άλλων γραπτών πηγών που γίνεται από διάφορους ερευνητές (Δημητριάδης 1983, Κολώνας 1991, Χεκίμογλου 1992, κ.ά.).

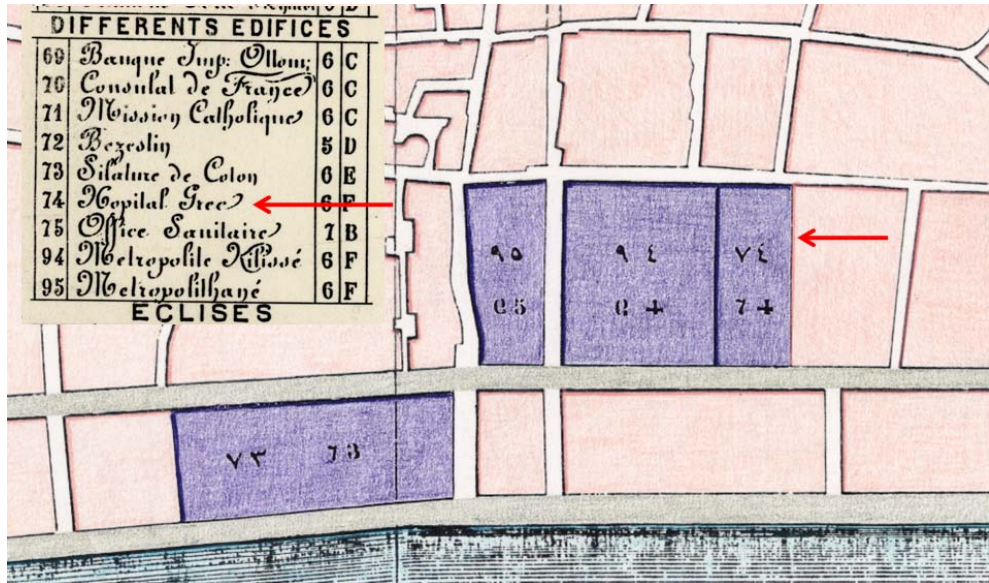
2. Εγκαταστάσεις υγείας στη νεότερη Θεσσαλονίκη

Στην πόλη της Θεσσαλονίκης υπάρχουν μαρτυρίες σε προξενικά και οθωμανικά αρχεία για την ύπαρξη οργανωμένου νοσοκομείου που συντηρούσε η ελληνορθόδοξη κοινότητα ήδη από τα μέσα του 17ου αιώνα (Βαρελλά 2006). Το νοσοκομείο αυτό, γνωστό ως *έσω σπιτάλια*, πιθανόν βρισκόταν ΝΑ του Ναού Αγίας Σοφίας, στη συνοικία Ντεμπάγ Χαϊρεντίν. Το 1815 κτίστηκε δίπλα του το *μέγα νοσοκομείον* το οποίο όμως πουλήθηκε μετά από λίγα χρόνια λόγω οικονομικών προβλημάτων για τη συντήρησή του (Χεκίμογλου 1992). Τέλος, προς το τέλος του 18ου αιώνα υπάρχουν μαρτυρίες για την ίδρυση υγειονομικού ιδρύματος, ΝΑ του Λευκού Πύργου, για την περίθαλψη ασθενών κατά τη διάρκεια επιδημιών πανώλους (Χεκίμογλου 1992). Η εγκατάσταση αυτή είχε το όνομα *πανουκλόσπιτο* ή *οσπήτιον της πανώλους* (Βαρελλά 2006) και ήταν γενικά άθλια ως προς τις συνθήκες νοσηλείας.

2.1. Το ελληνικό νοσοκομείο δίπλα στη Μητρόπολη

Από το 1847 δίπλα στο Μητροπολιτικό Μέγαρο Θεσσαλονίκης λειτουργούσε το *Κοινοτικό Άσυλο*, γνωστό ως *σπιτάλια*, για την παροχή φροντίδας και περίθαλ-

ψης σε ασθενείς, ανήμπορους και ορφανά. Το 1869, με δωρεά του ευεργέτη Θεαγένους Χαρίση, κτίστηκε στο ίδιο οικοπέδο μεγάλο νοσοκομείο, όμως, κατά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1890 το κτίριο καταστράφηκε (Μαντοπούλου – Παναγιωτοπούλου 1985). Τότε, η ελληνική κοινότητα, με τα χρήματα των ασφαλιστικών εταιρειών, αγόρασε οικοπέδο στη διασταύρωση των - τότε - οδών Αθηνών και Σερρών, εκτός των τειχών, στο χώρο όπου σήμερα βρίσκεται το Θεαγένειο Νοσοκομείο. Στα σχήματα 1 και 2 απεικονίζεται η ιστορία αυτή σε χάρτες της εποχής.

Σχήμα 1: Λεπτομέρεια από το χάρτη Πολεοδομικός χάρτης της Θεσσαλονίκης, «Plan de Salonique», κλ. 1:2.500, 1880-82. Υπογράφεται από τον αρχιμηχανικό του Δήμου Θεσσαλονίκης Antoine Wernieski. Ο χάρτης παρουσιάζει ένα από τα πρώτα ρυμοτομικά σχέδια του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης. Διακρίνεται ο χώρος της Μητρόπολης και δίπλα σημειώνεται το Hopital Grece. Στο χάρτη σημειώνονται με πληρότητα και λεπτομέρεια απεικόνισης (κατόψεις) τεμνήη, εκκλησίες, συναγωγές, λουτρά, σχολεία και άλλα δημόσια κτίρια (επιχρωματισμένο αντίγραφο που επιμελήθηκε η κ. Α. Καραδήμου – Γερόλυμπου).

2.1. Το Θεαγένειο (ελληνικό) νοσοκομείο

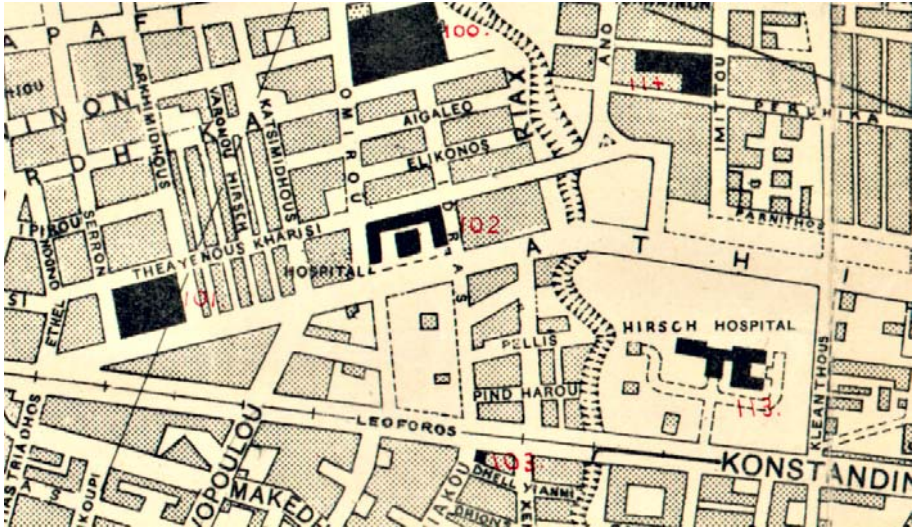
Το νοσοκομείο που κτίστηκε μετά την καταστροφή του παλαιότερου νοσοκομείου δίπλα στη Μητρόπολη ήταν έργο του αρχιτέκτονα Ernst Ziller. Το οικοπέδο αγοράστηκε το 1891 και το κτίριο ολοκληρώθηκε το 1892, όχι χωρίς προστριβές μεταξύ του αρχιτέκτονα και των υπευθύνων της ελληνικής κοινότητας (Κολώνας 1995). Το νοσοκομείο αυτό λειτούργησε επί πολλά χρόνια και το 1975 στον ίδιο χώρο αναγέρθηκε το Θεαγένειο Αντικαρκινικό Νοσοκομείο. Η παρουσία του όμως τεκμηριώνεται στα κείμενα και στους χάρτες (σχήματα 3 και 4).

Σχήμα 2: Λεπτομέρεια από τον Οθωμανικό πολεοδομικό χάρτη της Θεσσαλονίκης, «Plan de la Ville de Salonique», κλ. 1:2500, 1894. Υπογράφεται από το μηχανικό H. Salem. Παρατηρούμε ότι η περιοχή, όπου ξέσπασε η πυρκαγιά του Δεκεμβρίου του 1890, αποτελείται πλέον από κανονικού σχήματος οικοδομικά τετράγωνα (νέα ρυμοτομία). Στο χάρτη υπάρχει σημειωμένος ο χώρος της Μητρόπολης, χωρίς όμως το νοσοκομείο.

Σχήμα 3: Λεπτομέρεια από χάρτη της χαρτογράφησης της Θεσσαλονίκης των ετών 1898-1899, κλ. 1:500, όπου απεικονίζεται το Opital Grec (αρχείο Δήμου Θεσσαλονίκης).

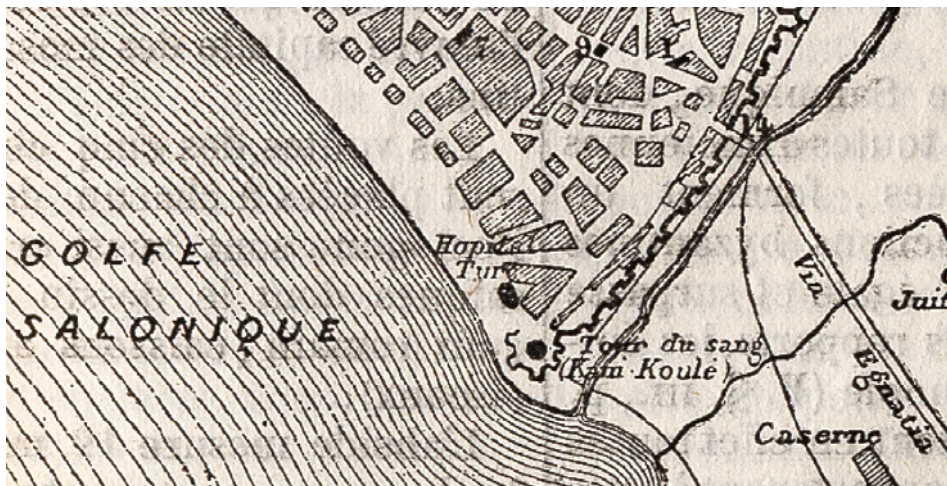
Σχήμα 4: Λεπτομέρεια από τον πληροφοριακό χάρτη Θεσσαλονίκης, «Town plan of Thessaloniki», 512 Fd. Survey Coy, R.E., κλ. 1:10.000, 1944. Απεικονίζεται η - τότε - οδός Αθηνών και τρία κοντινά μεταξύ τους νοσοκομεία: το Θεαγένειο, το ρωσικό και το εβραϊκό νοσοκομείο Hirsch. Ο αγγλικός αυτός χάρτης απεικονίζει με αρκετή ακρίβεια το πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης, ενώ διαθέτει και υπόμνημα σημείων ενδιαφέροντος (κρατικά κτίρια και υπηρεσίες, τράπεζες, βιομηχανικές εγκαταστάσεις, θέατρα, κινηματογράφους κ.ά.).

2.2. Το (οθωμανικό) νοσοκομείο απόρων ξένων

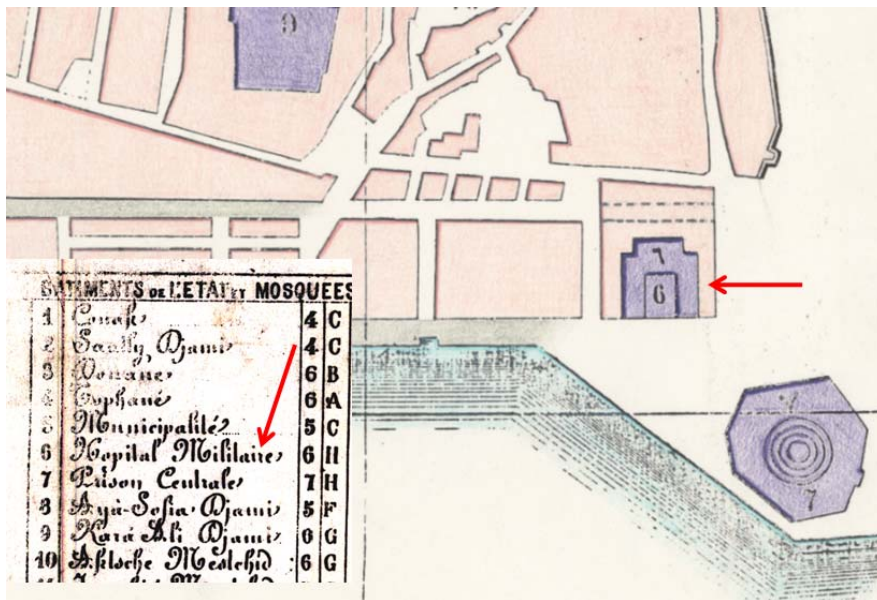
Το πρώτο σύγχρονο νοσοκομείο ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη από τις οθωμανικές αρχές με ενέργειες του Midhat Pasa και ονομάστηκε Gureba Hastanesi (Νοσοκομείο Απόρων Ξένων), απέναντι από τον Λευκό Πύργο, στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα (Δημητριάδης 1985). Λειτουργήσε ως στρατιωτικό νοσοκομείο και ως δημοτικό. Είναι το νοσοκομείο για το οποίο υπάρχει αναφορά σε χάρτη του 1873 (σχήμα 5) και απεικονίζεται σε χάρτες του 1882 και 1894 (σχήματα 6 και 7, αντίστοιχα).

2.3. Το ιταλικό νοσοκομείο (Regina Margherita)

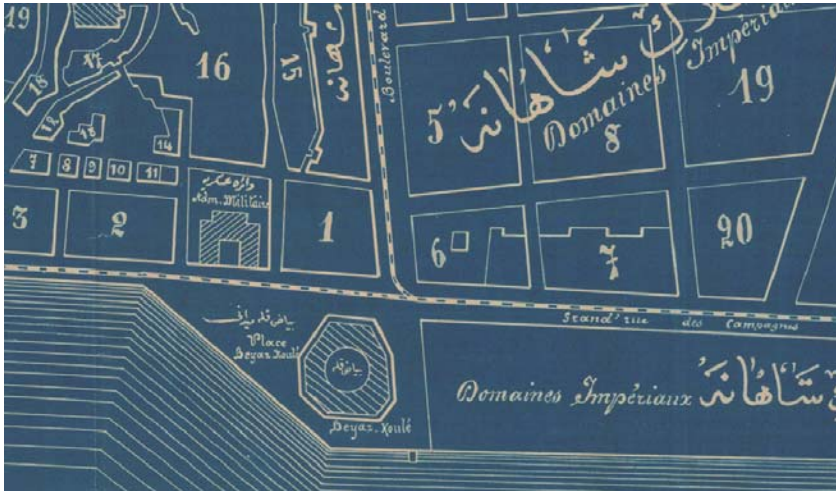
Έπειτα από προσπάθειες ετών και με την οικονομική συνδρομή του ιταλικού κράτους, το 1894 έγιναν τα εγκαίνια του νέου νοσοκομείου Regina Margherita (Ιταλικό Γενικό Νοσοκομείο) σε σχέδια του αρχιτέκτονα Pierro Arrigoni (Κολώνας 1991). Το νοσοκομείο είχε προορισμό την περίθαλψη και νοσηλεία των Ιταλών και Ιταλοεβραίων της Θεσσαλονίκης. Κατά το σεισμό του 1902, το κτίριο υπέστη σοβαρές βλάβες και επισκευάστηκε με την επίβλεψη του Vitaliano Poselli (Κολώνας 1995). Το 1945 μετονομάστηκε σε νοσοκομείο Λοιμωδών Νόσων και μετέπειτα Ειδικών Παθήσεων.

Σχήμα 5: Λεπτομέρεια χάρτη της Θεσσαλονίκης εντός των τειχών, «Salonique», από την έκδοση ταξιδιωτικού οδηγού Isambert E. *Itinéraire (Descriptif, Historique et Archéologique) de l'orient. (Première partie: Grèce et Turquie d'Europe)*, του γαλλικού εκδοτικού οίκου Hachette, 1873. Ο μικρός αυτός χάρτης δείχνει καταδαρισμένα τα παραθαλάσσια τείχη της πόλης και την παραλία να έχει επεκταθεί προς τη θάλασσα. Απεικονίζεται επίσης η θέση του *Hopital Turc* απέναντι από το Λευκό Πύργο και αρκετών εκκλησιών, πυλών των τειχών και άλλων μνημείων.

Σχήμα 6: Λεπτομέρεια από το χάρτη Πολεοδομικός χάρτης της Θεσσαλονίκης, «Plan de Salonique», κλ. 1:2.500, 1880-82 (όπως σχήμα 1). Διακρίνεται το νοσοκομείο *Gureba Hastanesi Hopital Militaire* απέναντι από το Λευκό Πύργο, όπως σημειώνεται και στο υπόμνημα του χάρτη.

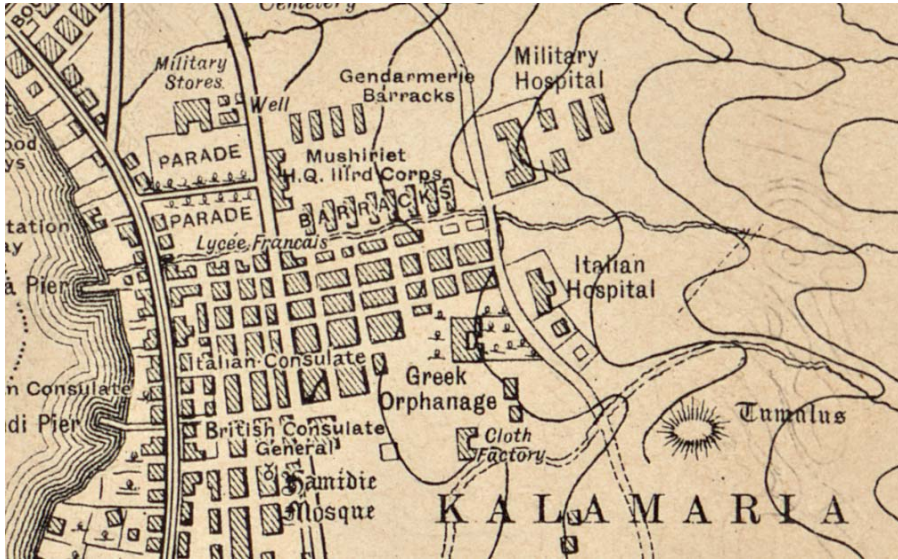

Σχήμα 7: Λεπτομέρεια από τον Οθωμανικό πολεοδομικό χάρτη της Θεσσαλονίκης, «Plan de la Ville de Salonique», κλ. 1:2500, 1894 (όπως σχήμα 2). Διακρίνεται και στο χάρτη αυτό το νοσοκομείο Gureba Hastanesi απέναντι από το Λευκό Πύργο. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του χάρτη είναι η ακρίβεια με την οποία έχουν αποτυπωθεί οι κατόψεις των μνημείων, κτιρίων, εκκλησιών κ.λπ.

Το νοσοκομείο προοριζόταν για την περίθαλψη των Ιταλών και Ιταλοεβραίων κατοίκων της Θεσσαλονίκης. Μετά το σεισμό του 1902, το νοσοκομείο υπέστη σοβαρές βλάβες τις οποίες επισκεύασε ο αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli. Το 1945 μετατράπηκε και μετονομάστηκε σε Νοσοκομείο Λοιμωδών Νόσων και μετέπειτα σε νοσοκομείο Ειδικών Παθήσεων. Το νοσοκομείο αυτό απεικονίζεται σε αρκετούς χάρτες (σχήματα 8, 9 και 10).

Σχήμα 8: Λεπτομέρεια από χάρτη της χαρτογράφησης της Θεσσαλονίκης των ετών 1898-1899, κλ. 1:500, όπου απεικονίζεται το Orpital Italien (αρχείο Δήμου Θεσσαλονίκης).

Σχήμα 9: Λεπτομέρεια του χάρτη της Θεσσαλονίκης και της περιοχής της, «Map of Salonica and surrounding country (Turkish: SELANIK, Bulgarian: SOLUN, Greek: Thessaloniki)», War Office, 1909. Στο χάρτη απεικονίζονται το Ιταλικό νοσοκομείο Italian Hospital, το Α' Στρατιωτικό νοσοκομείο Military Hospital και το Παπάφειο Ορφανοτροφείο Greek Orphanage. Ο χάρτης παρουσιάζει πολλές λεπτομέρειες της επέκτασης της πόλης κατά τις αρχές του 20ού αιώνα, όπως την περιοχή των «Εξοχών» και τους «Πύργους», κ.ά.

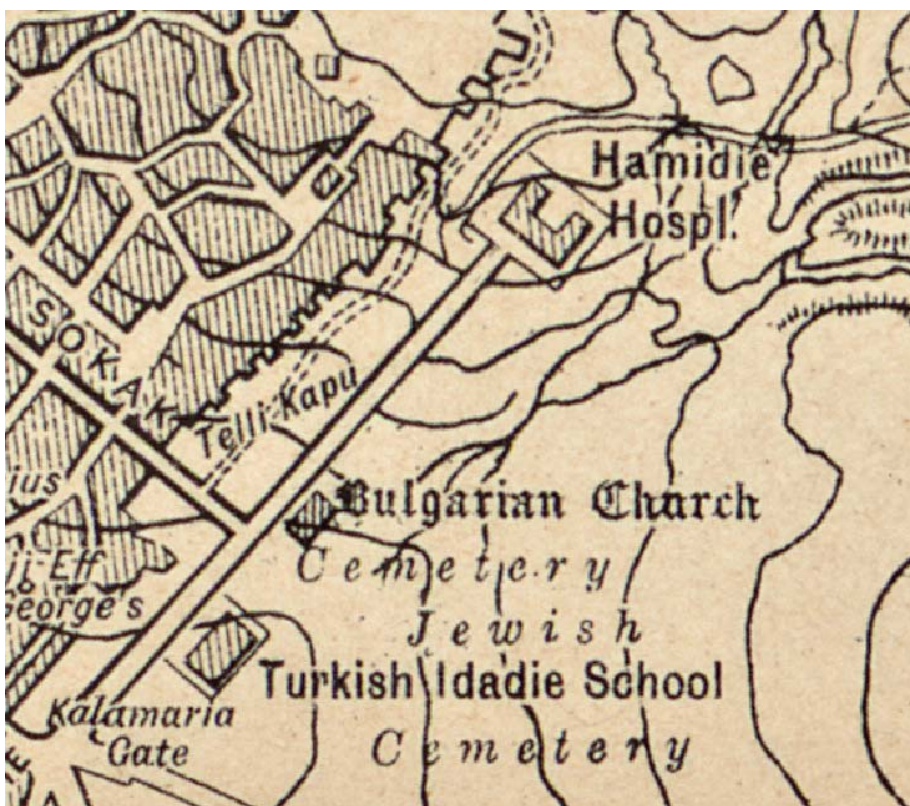

Σχήμα 10: Λεπτομέρεια από το χάρτη «Σχεδιάγραμμα πόλεως Θεσσαλονίκης», εκδότης Ι. Ξενάκης, Βόλος, 1:10.000, περίπου 1930-35. Πρόκειται για χάρτη που βασίζεται στο πολεοδομικό σχέδιο του Ernest Hébrard. Στο χάρτη απεικονίζονται το Ιταλικό νοσοκομείο, το Α' Στρατιωτικό νοσοκομείο και το Παπάφειο Ορφανοτροφείο.

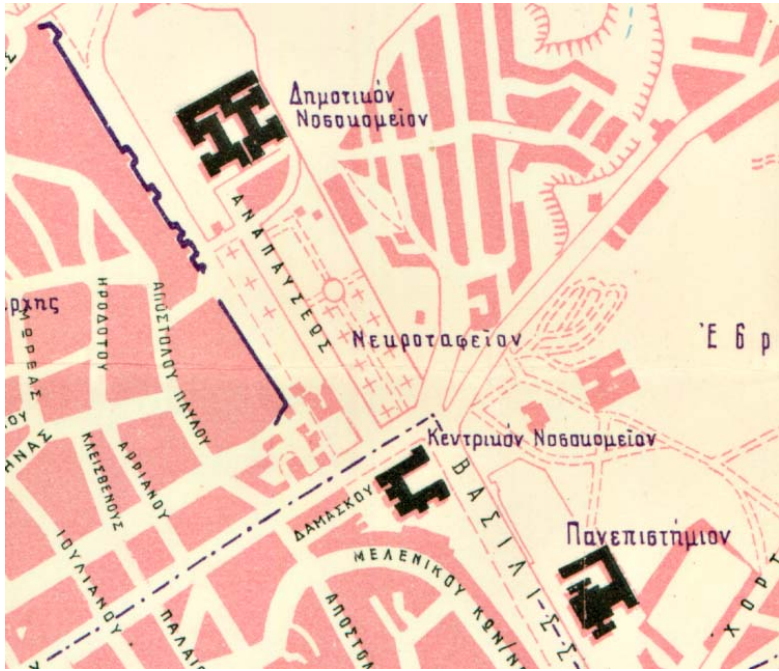

2.4. Το δημοτικό (Hamidiye) νοσοκομείο

Με πρωτοβουλία του δημάρχου Χουλουσή Μπέη, στο χώρο μεταξύ του αγιάσματος του Αποστόλου Παύλου και του νεκροταφείου της Ευαγγελίστριας άρχισε να κτίζεται με τη συνδρομή της ελληνικής κοινότητας ένα νέο νοσοκομείο, το *Hamidiye*. Οι εργασίες άρχισαν το 1902-1903 και τα εγκαίνια του νοσοκομείου έγιναν το 1904. Ο αρχιτέκτονάς του δεν είναι γνωστός, πιθανολογείται όμως, λόγω της μεγάλης ομοιότητας με τα μορφολογικά στοιχεία άλλων έργων του, ότι είναι ο Ξενοφών Παιονίδης (Κολώνας 1995). Το 1912 το νοσοκομείο περιήλθε στο Δήμο Θεσσαλονίκης ως Δημοτικό Νοσοκομείο και μετονομάστηκε σε *Αγιος Δημήτριος*, ενώ το 1971 παραχωρήθηκε στο Ελληνικό Δημόσιο. Απεικονίσεις του δημοτικού νοσοκομείου σε χάρτες δίνονται στα σχήματα 11 και 12.

Σχήμα 11: Λεπτομέρεια του χάρτη της Θεσσαλονίκης και της περιοχής της, «Map of Salonica and surrounding», War Office, 1909 (όπως σχήμα 9). Στο χάρτη απεικονίζονται το δημοτικό νοσοκομείο *Hamidiye Hospl.* και η τουρκική σχολή δημόσιας διοίκησης *Turkish Idadie School* που λειτούργησε ως το Β΄ Στρατιωτικό νοσοκομείο κατά την περίοδο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και σήμερα στεγάζει τη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ.

Σχήμα 12. Λεπτομέρεια από το χάρτη «Θεσσαλονίκη», έκδ. Διον. & Βασ. Λουκόπουλου, Αθήναι, κλ. 1:10.000, 1938. Σημειώνεται το κτίριο του δημοτικού νοσοκομείου και του Κεντρικού ή νοσοκομείου των προσφύγων. Ο χάρτης περιλαμβάνει ονομασίες οδών, θέσεις μνημείων, νοσοκομείων, κινηματογράφων, θεάτρων, ξενοδοχείων, μουσείων, γραμμών και αμαξοστασίων τραμ και άλλες πληροφορίες χρήσιμες για τον επισκέπτη της πόλης.

2.5. Το νοσοκομείο του Ε.Ε.Σ. ή Κεντρικό νοσοκομείο των προσφύγων

Το 1880, απέναντι από το νεκροταφείο της Ευαγγελίστριας κτίστηκε ένα κτίριο για τις ανάγκες της έφιππης τουρκικής Σχολής Χωροφυλακής. Αποτελούνταν από ένα κεντρικό πυρήνα και δύο πλάγιες πτέρυγες, που άφηναν μεταξύ τους μια μεγάλη αυλή, ενώ στο ισόγειο βρίσκονταν οι στάβλοι. Το 1916 το κτίριο παραχωρείται στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό και λειτουργεί ως «Νοσοκομείο Ερυθρού Σταυρού». Το 1919, μετά από συνεννόηση του Ε.Ε.Σ. και του Υπουργείου Υγειονομίας, το νοσοκομείο παραδόθηκε στη Στρατιωτική Υγειονομική Υπηρεσία και λειτουργήσε ως το Γ΄ Στρατιωτικό νοσοκομείο. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, ανακαινίστηκε και εξοπλίστηκε με δαπάνες της Έλενας Βενιζέλου και του ζεύγους Εμμανουήλ και Βιργινίας Τσουδερού και εγκαινιάστηκε το 1923 με την επωνυμία «Κεντρικό Νοσοκομείο Προσφύγων», για να προσφέρει νοσηλεία στους πρόσφυγες που είχαν έρθει στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Το 1995 μετονομάστηκε σε νοσοκομείο «Γεώργιος Γεννηματάς». Ενδεικτικές απεικονίσεις του Κεντρικού νοσοκομείου των προσφύγων σε χάρτες δίνονται στα σχήματα 12 και 13.

Σχήμα 13: Λεπτομέρεια του χάρτη «Θεσσαλονίκη Πρόχειρος Έκδοσις» που τυπώθηκε στα τεχνικά εργαστήρια της 11^{ης} Μεραρχίας, κλ. 1:20.000, 1928. Στο χάρτη απεικονίζονται το Προσφυγικόν Νοσοκομείον, καθώς και το κτίριο που παλαιότερα στέγαζε την τουρκική σχολή δημόσιας διοίκησης και αποτέλεσε το πρώτο κτίριο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

2.5. Το εβραϊκό νοσοκομείο Hirsch (Ιπποκράτειο)

Η κατασκευή νοσοκομείου για την εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης ξεκίνησε το 1895 με δωρεές επιφανών εβραίων γιατρών της πόλης, όπως οι Ενρίκο Περέϊρα, ο Μωϋσής Μπαγιονά και ο Μωϋσής Μισραχή, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Pietro Arrigoni. Η αποπεράτωση του κτιρίου υπήρξε δύσκολη λόγω οικονομικής δυσπραγίας και έγινε δυνατή μόλις το 1908 με δωρεά 200.000 χρυσών φράγκων της εβραίας βαρόνης *Clara de Hirsch*. Το 1950 το νοσοκομείο μετονομάστηκε σε Ιπποκράτειο νοσοκομείο. Στο σχήμα 14 απεικονίζεται το νοσοκομείο περίπου το 1938.

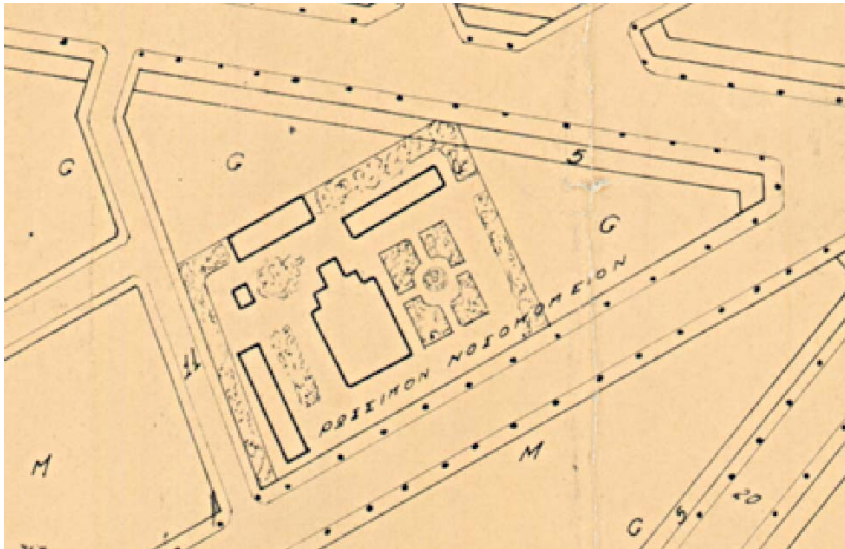
2.6. Το ρωσικό νοσοκομείο

Με την υποστήριξη της Ρωσίας, η ρωσική κοινότητα της Θεσσαλονίκης έκτισε ένα νοσοκομείο για την περίθαλψη των μελών της. Το νοσοκομείο εγκαινιάστηκε το 1910, αλλά μετά τη ρωσική επανάσταση, το κτίριο εγκαταλείφθηκε και μετατράπηκε από τις ελληνικές αρχές σε νοσοκομείο για τους Έλληνες πρόσφυγες από τη Ρωσία. Το 1925 μετατράπηκε σε «Μαιευτική Γυναικολογική Κλινική» και το 1939 σε «Δημόσιο Μαιευτήριο» και Σχολή Μαιών. Το 1975 σταμάτησε η λειτουργία

γία του και από το 1984 το κτίριο στεγάζει το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας. Απεικονίσεις του ρωσικού νοσοκομείου δίνονται στα σχήματα 4 και 15.

Σχήμα 14: Λεπτομέρεια από το χάρτη «Θεσσαλονίκη», έκδ. Διον. & Βασ. Λουκόπουλου, Αθήναι, κλ. 1:10.000, 1938 (όπως σχήμα 12). Σημειώνεται το κτίριο του νοσοκομείου Χιρς.

Σχήμα 15: Λεπτομέρεια από το χάρτη «Νέον Σχέδιον Ρυμοτομίας Θεσσαλονίκης (Τμήμα εξοχόν από Λευκού Πύργου μέχρι της Επαύλεως Αλλατίνη – σε 3 φύλλα)», κλ. 1:2000, 1925. Απεικονίζεται η κάτοψη του ρωσικού νοσοκομείου (αρχείο Δήμου Θεσσαλονίκης).

2.7. Άλλες εγκαταστάσεις υγείας στη Θεσσαλονίκη

Σε χάρτες των αντίστοιχων περιοχών εντοπίζονται ακόμη και άλλα κτίρια-νοσοκομεία και θεραπευτήρια. Έτσι, από το 1912 μέχρι το 1941 δημιουργήθηκε ένα ειδικό νοσοκομείο λοιμωδών (ευλογιοκομείο) σε ένα κατεστραμμένο από τα Βουλγαρικά στρατεύματα και εγκαταλελειμμένο κτίριο, που βρισκόταν εκτός πόλεως, στους Λαχανόκηπους (Χατζή – Μπαχτσέ), περιοχής Παλαιού Σιδηροδρομικού Σταθμού. Το 1942, επί Γερμανικής κατοχής, λόγω επιδημίας τυφοειδούς πυρετού, δημιουργήθηκε νέο Νοσοκομείο Λοιμωδών στην πολυώροφη καπναποθήκη *Διαμαντίδη* (Ολύμπου 13).

Το πρώτο ψυχιατρικό ίδρυμα στην ιστορία της Θεσσαλονίκης ήταν το αποτέλεσμα του έργου των εβραίων της πόλης. Το ίδρυμα εγκαινιάστηκε το 1908 στη συνοικία Βαρόνου Χιρς και η χρηματοδότησή του βασίστηκε σε ευκατάστατους επιστήμονες της εβραϊκής κοινότητας. Μέχρι το 1932 λειτούργησε ως «φρενοκομείον».

Το 1855 οι Αδελφές του Ελέους ίδρυσαν ιατρείο σε παραπήγματα στην οδό Φράγκων. Το 1872 κατασκευάστηκε κτίριο δίπλα στον Καθολικό Ναό με βοήθεια της γαλλικής κυβέρνησης, το οποίο το 1893 μετατράπηκε σε νοσοκομείο (Γαλλικό Νοσοκομείο «Άγιος Παύλος»).

Τέλος, μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και κατά την περίοδο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου δημιουργήθηκαν τέσσερα ελληνικά στρατιωτικά νοσοκομεία (Κωνσταντίνου 2009) και μεγάλος αριθμός νοσοκομείων από τις δυνάμεις της Αντάντ γύρω από την πόλη.

3. Επίλογος

Οι χάρτες της Θεσσαλονίκης κρύβουν πολύτιμα στοιχεία για τη ζωή, τις δραστηριότητες, την ανάπτυξη και τις μεταμορφώσεις της πόλης και των κατοίκων της με το πέρασμα των δεκαετιών. Οι χάρτες, είτε πληροφοριακοί είτε συνταγμένοι για τη μελέτη και την εκτέλεση έργων, αιχμαλωτίζουν τις πολλαπλές εικόνες της πόλης και τις συντηρούν και τις μεταφέρουν στον μελετητή της επόμενης εποχής. Στην εργασία αυτή μελετήθηκε η θέση εγκαταστάσεων υγείας, οι χάρτες όμως περιέχουν πολλές ακόμη κατηγορίες πληροφοριών που περιμένουν τη δική τους ανάλυση και σπουδή. Αλλά και στο ίδιο το θέμα των εγκαταστάσεων υγείας, υπάρχει υλικό για χαρτογραφική προσέγγιση των θέσεων και της ιστορίας των στρατιωτικών νοσοκομείων, αλλά και των πολλών συμμαχικών νοσοκομείων του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου που βρίσκονταν παντού γύρω από την εντός τειχών Θεσσαλονίκη, εκεί που σήμερα βρίσκονται οι δήμοι του ευρύτερου πολεοδομικού συγκροτήματος της πόλης.

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους συλλέκτες Άγγελο Παπαϊωάννου και Σάββα Δεμερτζή για τη δυνατότητα χρήσης χαρτών από τις συλλογές τους.

Βιβλιογραφία

- Βαρελλά, Ε., 2006. *Υγεία και περιθάλψη στην Θεσσαλονίκη της πρώιμης Τουρκοκρατίας*. Πρακτικά 1^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου «Η ιστορία της Ιατρικής στην πόλη της Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη, σελ. 58-66.
- Besevliev, B., 1994. *The Representation of Thessaloniki on Maps from Ancient Times to the 15th Century*. Proc. 7th Inter. Symp. IMCOS “The Cartography of the Shores and Islands of Greece”, Athens, pp. 75-86.
- Δεμερτζής, Σ., 2008. *Θεσσαλονίκης δια χαρτών ενθύμησις*. Λεύκωμα έκθεσης χαρτών Θεσσαλονίκης, Έκδοση ΕΚΕΠΠ-ΕΚΕΧΧΑΚ – Εθνική Χαρτοθήκη, Θεσσαλονίκη, σελ. 51-70.
- Δημητριάδης, Β., 1983. *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας (1430-1912)*. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη, αρ. 61, Θεσσαλονίκη.
- Καραδήμου – Γερόλυμπου, Α., 1994. *Πρώιμες πολεοδομικές πρωτοβουλίες της δημοτικής αρχής και το πρώτο Σχέδιο Πόλεως στη Θεσσαλονίκη (1870-1880)*. Επιστ. Επετηρίδα Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Κολώνας, Β., 1991. *Η εκτός των τειχών επέκταση της Θεσσαλονίκης – Εικονογραφία της συνοικίας Χαμηδιέ (1885-1912)*. Διδ. Διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ.
- Κωνσταντίνου, Γ., 2009. *Η ιστορία των στρατιωτικών νοσοκομείων στη νεότερη Ελλάδα*. Διδ. Διατριβή, Ιατρική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη.
- Λιβιεράτος, Ε., 1985. *Η Θεσσαλονίκη στους χάρτες*. Έκδοση Συλλόγου Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών Βόρειας Ελλάδας, 1985.
- Λιβιεράτος, Ε., 2005. *Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια των χαρτών - Χάρτες πολύφυλλοι της Θεσσαλονίκης*. Έκδοση ΕΚΕΧΧΑΚ – Εθνική Χαρτοθήκη, σελ. 11-31.
- Μαντοπούλου – Παναγιωτοπούλου, Θ., 1985. *Το κτιριακό συγκρότημα της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη, 1985.
- Παπαϊωάννου, Α., 2008. *Η δική μου Θεσσαλονίκη των χαρτών*. Λεύκωμα έκθεσης χαρτών Θεσσαλονίκης, Έκδοση ΕΚΕΠΠ-ΕΚΕΧΧΑΚ – Εθνική Χαρτοθήκη, Θεσσαλονίκη, σελ. 71-72.
- Σαββαΐδης, Π. και Μπαντέλας, Α., 2000. *Πόλις Πανεπιστημίου Πόλις*. Έκδοση University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Σαββαΐδης, Π., 2008. *Θεσσαλονίκης ανάδειξης – χαρτών αναμνήσεις*. Λεύκωμα έκθεσης χαρτών Θεσσαλονίκης, Έκδοση ΕΚΕΠΠ-ΕΚΕΧΧΑΚ – Εθνική Χαρτοθήκη, Θεσσαλονίκη, σελ. 19-50.
- Σαββαΐδης, Π., 2009. *Χαρτογραφική προσέγγιση της νεότερης ιστορίας της Θεσσαλονίκης – Εγκαταστάσεις υγείας και υγειονομικό δυναμικό*. Κεντρική ομιλία εαρινού συμποσίου Ελληνικής Εταιρείας Χειρουργών Παίδων, Θεσσαλονίκη.
- Χεκίμογλου, Ε., 1992. *Τα ελληνικά νοσοκομεία της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας*. Μακεδονικά, 28: 56-81.